

Mission i Grønland

– samarbejde og modsætninger

Af Anne-Mette Petersen

Det grønlandske kolonisamfund, som også missionen var en del af, var i sidste halvdel af 1700-tallet på mange måder et samfund i evig indbyrdes strid. Man havde i Grønland to forskellige missionsformer; den statskirkelige mission, som Hans Egede havde startet og den herrnhutiske, der udsprang af en tysk lægmandsbevægelse. Udover dette var der handelens folk og endelig grønlænderne selv. Et samarbejde mellem disse fire grupper var naturligvis ønskeligt, men det var langt fra altid at interesser og mål lod sig forene. Når man ser nærmere på de forskellige trykte og utrykte kilder om Grønland fra de første 35–40 år efter Hans Egedes tid i Godthåb, altså årene fra ca. 1736 til 1755, viser der sig da også at være mange klagemål og konflikter; handelen klagede over missionen, missionen over handelen, herrnhuterne over statskirkens mission og omvendt og så videre. Klagesagerne deler sig naturligt i to grupper, dels i personsager, hvor klagen går på en enkelts opførsel, dels i interesse-sager, hvor en gruppe så en anden som en hindring for deres egen fremgang.

Men hvor alvorlige var egentlig disse konflikter, forhindrede det samarbejde og havde det direkte indflydelse på hvilke resultater de to missionsformer opnåede? For at prøve at få et svar på disse spørgsmål, så må man gå nærmere ind i de mange forskellige sager og prøve at finde motiverne bag uoverensstemmelserne samt hvilken indvirkning de havde på det daglige arbejde i de to missionsformer.

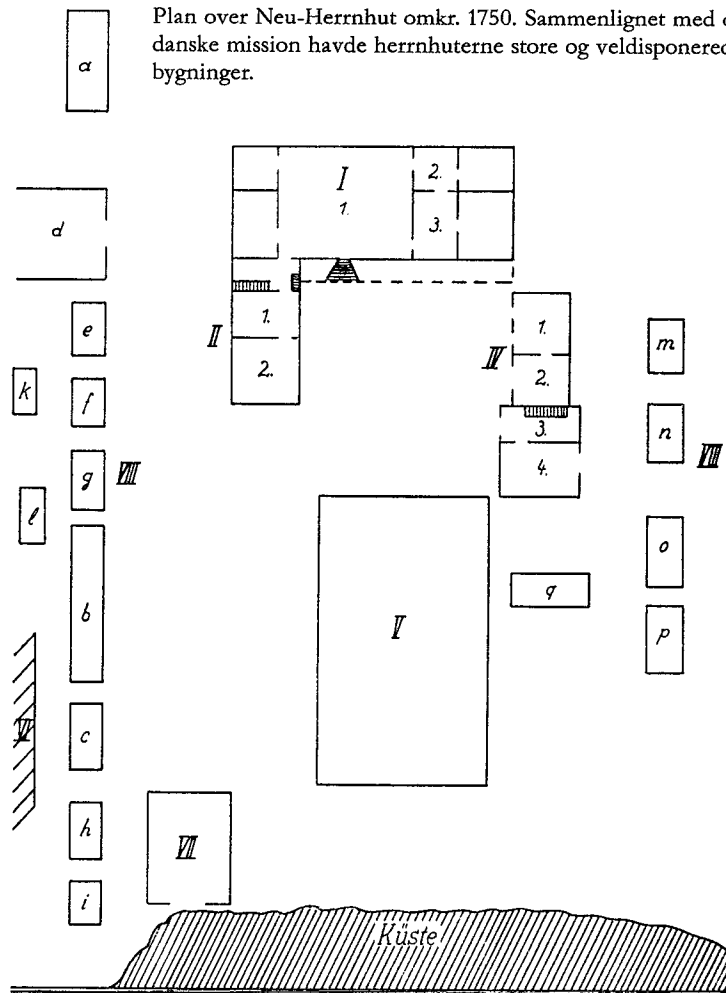
I 1736 forlod Hans Egede Godthåb efter 15 år på Grønland og en stadig øgende skare af andre missionærer tog over. Hans Egede var i og for sig stadig missionens leder, men nu fra København. Han fik titel af biskop over Grønland og blev ansvarlig for uddannelsen af nye missionærer, hans missionsopfattelse kom derfor til at være rådende en del år fremover. I 1733 havde den danske mission fået konkurrence, idet tre herrnhutiske missionærer, der oprindeligt var bestemt til at hjælpe Hans Egede, havde valgt at slå sig ned lidt fra Godthåb og selv begynde mission efter deres egne retningslinier. De kaldt stedet for Neu-Herrnhut efter deres hjemsted i

Tyskland. Herrnhuterne var pietister, men med helt deres egen kristendomsopfattelse, stærkt præget af deres åndelige leders, den tyske greve Zinzendorfs, ideer om det rette kristne liv. Idealet var for dem et liv opfyldt af kristendom. I missionsarbejdet var forudsætningen for dåb først og fremmest dåbsemnernes følelse for Jesus lidelser og død. Det var vigtigt at gribe hjerterne, ikke hjernerne. Dette var en modsætning til Hans Egedes retningslinier for de danske missionærer; her betonede man opdragelse til kristendom kraftigt. Dåbsemnerne skulle undervises i katekismus og bibelhistorie, omtrent som børnene i en dansk almueskole. Grønlænderne skulle blive civiliserede mennesker, mente Hans Egede. Når man blot opdragede dem til det, ville det fornuftige i kristendommen frem for deres egen religion stå dem klart. I deres udgangspunkt kan man kalde statskirkens mission for civiliserende, og herrnhuternes mission evangeliserende. Denne forskel havde naturligvis betydning for hvordan missionerne blev udformet. Forskellen viser sig specielt tydeligt i forberedelsen til dåb i de to forskellige missioner. I statskirken lagde man vægt på den boglige lærdom, hvilket den gang først og fremmest betød det udenadlærte; når dåbsemnerne havde lært de første fire dele af Luthers lille katekismus udenad, kunne de døbes. Hos herrnhuterne var den boglige lærdom ikke vigtig, følelsen kom altid først. Her talte man om at døbe, når den enkelte havde fået »en krog i hjertet«. Opbygningen af de to missioner forløb også meget forskellig, herrnhuterne koncentrerede deres mis-

sion om få, men store missionsstationer med mange missionærer på hver, medens statskirken anlagde deres i tilknytning til handelens anlæg og som regel blot med en missionær på hver mission. I 1740 havde statskirken 2 missionsstationer med i alt 47 døbte grønlandere, medens herrnhuterne havde en enkelt med omkring 20 døbte. I 1755 var statskirkens mission vokset til 8 missionsstationer med omkring 1700 døbte, medens herrnhuterne havde 3 med i alt ca. 800 døbte.

Forholdet mellem statskirkens mission og herrnhuterne i Grønland var i dagligdagen egentlig ikke specielt konfliktfyldt; problemerne opstod som regel i andre skæringspunkter, som mellem statskirkens mission og de af handelens folk, der valgte at knytte sig til herrnhuterne. Der fandtes dog enkelte undtagelser, nemlig omkring de grønlandere i Godthåbsområdet, der havde en mere løs tilknytning til en af de to missioner og derfor kunne drages over til konkurrenten. Begge missionsformer betragtede grønlanderne, der fulgte deres undervisning eller forsamlinger som medlemmer af deres mission hvad enten de var døbte eller ej. Der findes et par klager over grønlandere fra Godthåb, der blev »røvet« over til herrnhuterne, højst sandsynligt fordi de havde deres familie ved den anden missionsstation. Tilsvarende måtte greve Zinzendorf bede statskirkens missionærer om at respektere herrnhuterne og ikke forsøge at drage folk fra Neu-Herrnhut over til missionen i Godthåb. Bortset fra disse tilfælde havde en del af de danske missionærer på det personlige plan et gan-

Plan over Neu-Herrnhut omkr. 1750. Sammenlignet med den danske mission havde herrnhuterne store og veldisponerede bygninger.

I. Fælleshus	IV. Provianthus
1. Samlingsstue	V. Urtehave
2. Konference- og pigernes skolerum	VI. Kirkegård
3. Spisestue samt unummerede kamre for missionær-ægtepar	VII. Bådehus
II. Beboelseshus (1. sal)	VIII. Grønlandske huse
1. Drengenes skole	a. Hus for ugifte mænd
2. Rum for ugifte brødre samt stueetage og køkken	b. Hus for ugifte kvinder
	c. Enkehus
	d. Provianthus
	e-q. Grønlandske familiers huse

ske godt forhold til herrnhuterne, man gik på besøg i Neu-Herrnhut og modtog genbesøg – skønt det undertiden ikke udelukkende var for hyggens skyld, men også for at kigge modstanderen i kortene eller forsøge at overtale dem til at

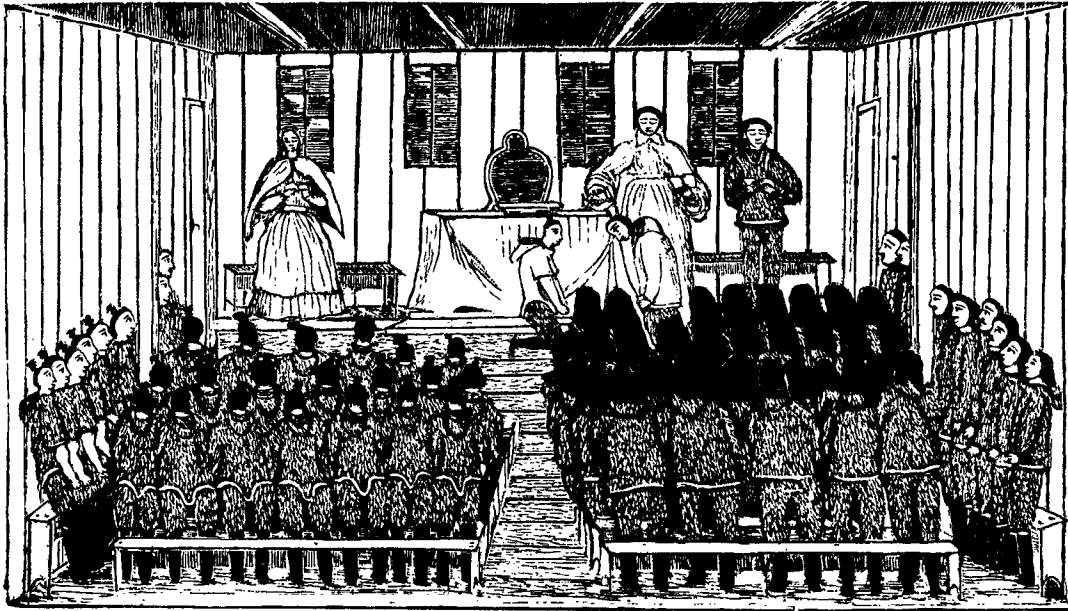
gå over til ens egen konfessionelle linie. Men når henholdsvis herrnhuterne og statskirkens mission drøftede problemet sig indbyrdes eller med deres foresatte, kunne kritikken blive nok så skarp og bagved dette lå et ønske om at få kon-

kurrenten væk og selv overtage hele missionen.

Herrnhuterne håbede på et tidspunkt at kunne overtage den grønlandske mission helt, om ikke andet så når »den gamle Egede«, altså Hans Egede, var død. De håbede på at kunne få kongens godkendelse af planen, ikke mindst fordi deres mission intet ville koste den danske stat. På samme måde ønskede de danske missionærer herrnhuterne helt væk fra Neu-Herrnhut, eventuelt ved at de kun måtte have mission ved Lichtenfels, hvor der ingen statskirkelig mission var. I første omgang opstod dette ønske fordi herrnhuterne ikke fulgte den konfessionelle linie, der nærmest var dansk lov, dernæst fordi man så, at efterhånden som menigheden i Neu-Herrnhut voksede, forsvandt ernæringsgrundlaget i Godthåbsområdet. En del almindelig irritation og misundelse var der også bag noget af kritikken, bl. a. var det statskirkens præster en torn i øjet at herrnhuterne boede flot og rummeligt, medens statskirken i Godthåb havde nærmest kummerlige kår. Årsagen til dette var, at herrnhuterne modtog hjælp til bygning og forsendelse af europæiske huse fra menighederne i Holland og fra europæiske velyndere, hvor statskirkens mission helt var afhængige af Handelskompagniet i København, og disse prioriterede naturligvis handelen først; det var jo den, der gav overskud.

De største konflikter fandtes mellem handelen og statskirkens mission. En del konflikter skyldes at mange handelsfolk knyttede sig til herrnhuterne, andre opstod fordi missionen skulle være et slags moralsk opsyn over handelens folk

uden egentlig at have nogen myndighed over dem. Det menige mandskabs opførsel var et tilbagevendende problem: Det havde aldrig været guds bedste børn, der blev sendt til Grønland som matroser eller arbejdsmænd, selv om man fik enkelte mere pålidelige personer afsted fra Nordland i Norge og fra Nordjylland. Den øvrige gruppe var under stærk kritik fra missionærerne, ikke mindst for det dårlige indtryk, de gav grønlænderne. Det var et troværdighedsproblem for præsterne, at de fremstillede kristendom som god, når grønlænderne ved selvsyn kunne konstatere at de færreste af handelens folk var gode, skønt de alle var kristne. Konklusionen for grønlænderne kunne nemt blive, at der ingen mening var i at blive kristne, for de selv havde altid været gode uden at kende Gud, medens det kristne mandskab kendte Gud og alligevel sloges, drak og bandede. At en del grønlændere drog denne konklusion ses blandt andet i Poul Egedes »Efterretninger om Grønland« hvor en grønlænder i spøg foreslår at sende en slags missionærer til Danmark for at lære folk der at være gode. Den mere upålidelige del af mandskabets forbindelser med de grønlandske kvinder gav også præsterne en del hovedbrud og ulejlighed i deres egenskab af moralsk vejleder. Det skete, at den grønlandske familie blev ladet i stikken, hvis manden forlod Grønland. Dette var tilfældet da to brødre, Christen og Otto Sørensen, efter at den ene var blevet nægtet skilsmisse, i 1752 simpelthen forlod deres grønlandske børn og den enes kone. For at undgå at de mest upålidelige blandt mandskabet gif-

Bryllup i herrnhuternes store sal.

tede sig, fik man i 1753 en liste over de betingelser, på hvilke der kunne opnås ægteskabstilladelse. Ved ægteskabsansøgning skulle manden underskrive en erklæring, hvor han bl. a. aflagde ed på at ville blive i Grønland resten af sit liv, til gengæld ville Handelskompagniet så påtage sig forsørgelsen af familien, hvis det blev nødvendigt. Men skønt man fik disse regler for ægteskab, var præsternes kvaler i den forbindelse ikke over, selv om præsterne nu havde mulighed for at forhindre et ægteskab, da de skulle skrive en attest om parrets ulastelige levned. Det skete, at en matros gik til direkte angreb på præsten, hvis denne af den grund ikke kunne anbefale hans ægteskabsansøgning. Det var også almindeligt, at det ulastelige levned ikke kunne overholdes i det år, man ventede på tilladelsen fra København, eller at parret begyndte at leve sammen før de sendte

ansøgningen, i håb om at havde de først barn sammen, ville det være svært at nægte dem at gifte sig. Det var så et samvittighedsspørgsmål for præsten, om man skulle lade umoralen passere til forargelse for resten af menigheden, eller om man skulle få en ende på det og vie parret uden tilladelse. Samkvemmet med handelsfolkene blev ofte set som en hindring for missionen og allerede fra midten af 1750-erne var der enkelte af statskirkens missionærer, der ønskede at man skulle lægge missionariaterne på andre steder end ved kolonierne, for at mindske kontakten mellem kolonimandskabet og grønlænderne.

Statskirkens missionærer havde som nævnt ingen egentlig myndighed over handelsbetjentene, men det skete at en betjent havde så dårlig opførsel generelt, at købmand og præst nemt kunne enes om at få vedkommende straffet eller

hjemsendt, det må have været tilfældet med assistent Rudolf Winther, der blev opsagt efter blot et år da han havde »handlet ufornuftigt og meget haardt mod Grønlænderne enten de ere døbt eller udøbte«. Den værste straf man havde over for mandskabet var netop hjemsendelse uden anbefaling. Præstens problem blev en del større, når den han havde noget at udsætte på var købmanden selv, det eneste han da kunne var at indberette sagen. Missionskollegiet modtog en del af den slags klager – undertiden med temmelig grotesk indhold, som da missionæren i Frederikshåb klager over at købmanden har anbragt sin svinesti således, at der kun er en væg mellem grisene og præsten; de holder ham vågen ved deres ustandselige skrig og grynt. I den slags sager var der oftest tale om et personligt uvenskab, en slags gemytternes uoverensstemmelse, der blev forstærket i de små, isolerede kolonisamfund.

Som nævnt blev en del af handelsfolkene mere tiltrukket af herrnhuternes forkyndelse end af statskirkens, herrnhuterne havde en mere stilfærdig fremtræden og deres store og veldrevne anlæg i Neu-Herrnhut gjorde indhandling blandt herrnhutiske grønlændere nem og givende. Handelsfolkene tilknytning til herrnhuterne startede i Godthåbsområdet, men efterhånden som disse handelsbetjente, der generelt var af den pålidelige og stabile slags, blev forfremmet til assistenter og købmænd, var der herrnhutisk sindede handelsfolk over hele vestkysten, med undtagelse af Diskobugten. I årene før 1770 var missionskollegiet derfor på vagt

over om disse handelsbetjente havde tænkt at udbrede den herrnhutiske lære på den koloni, hvor de var kommet hen. Her kunne en af præsterne, H. C. Glahn, berolige missionskollegiet, købmand Anders Olsen i Holsteinsborg var nok forført, men af de forførende var han ikke, omend han fra herrnhuterne havde fået smag for »aandelig Hovmod og et ukierligt og slet dømmende sindelag« og var hvervet af herrnhuterne med »store foræringer, idelige Trakteringer og et udvortes Skin af Hellighed«. Man skal måske her gøre opmærksom på at H. C. Glahns kendskab til herrnhuterne stort set var på anden hånd.

Uoverensstemmelserne mellem missionen og handelen over de sidste tilhørsforhold til herrnhuterne var størst i Godthåb i 1750-erne og 60-erne. I årene for 1752 var hele Godthåb, også præsten Drachart, nært knyttet til herrnhuterne. Drachart blev da hjemkaldt og en ny præst, Rasmus Bruun, ankom. Rasmus Bruun, der ikke var herrnhutisk sindet, blev mødt med åbenlys modvilje af handelsfolkene, men holdt høflig nabofred med herrnhuterne selv. Efter et stykke tid accepterede også handelsfolkene den nye præst, men inden da var det kommet til et par mindre sammenstød. To af handelsbetjentene havde nægtet at gå til nadver, hvilket dengang var en temmelig alvorlig sag, faktisk at sætte sig udenfor samfundet. Forklaringen var sikkert, at de foretrak at gå til nadver hos herrnhuterne – hvilket passer med at de to betjente var føromtalt Anders Olsen og hans broder. I midten af 60-erne antog modsætningen mellem statskirkens mission og de herrnhutiske handelsbetjente

En medhustru sendes bort ved herrnhuternes besøg. Herrnhuterne accepterede kun polygami, hvis 2. ægteskab skrev sig fra tiden før parterne blev gift.

næsten groteske former, hvor købmanden med flere andre udsatte en af præsterne for regelret chikane. Der var dog yderligere et motiv udover købmandens herrnhutiske sympatier, nemlig personlig skuffelse. Købmanden, Lars Dalager, havde håbet at kunne overtage missionens i Godhåb helt, formodentlig som en slags uordineret præst, men efter at have henvendt sig til missionskollegiet i 1759 blev han kun tilbudt en stilling som missionsassistent. Skuffelsen fik hans aggression mod statskirkens missionærer til at vokse og kulminere i et korporligt overfald på Godthåbspræsten. Sagen blev indberettet under overskriften »Underdanigst Beretning om hvorledes Kiøbmand L. Dalager med sine Folk behandlede mig og Catecheten Jacob Rachlev i Proviandt Bodem« og var

behørigt bekræftet af den anden præst på stedet, E. Thorballe. På længere sigt fik sagen følger for den ellers dygtige købmand, han blev hjemkaldt og senere sendt til Finnmark, også der i Handelskompagniets tjeneste.

I 1740-erne havde man haft den helt modsatte situation i Godhåbsmissionen, idet det da var 1. præsten, Christian Drachart, der havde knyttet sig stærkt til den herrnhutiske menighed. Købmanden og handelsbetjentene, der for manges vedkommende havde været der fra Hans Egedes tid, foretrak derimod den ortodokse 2. præst, von Sylow. Også her kom det til åbenlys uoverensstemmelse, da Drachart nægtede at meddele nadver til det menige mandskab, fordi de forfaldne til drukkenskab. Dette var nok i overensstemmelse med

det herrnhutiske syn på altergang, men næppe med statskirkens. Det bliver da 2. præst von Sylow, der tildeler mandskabet nadver, men absolut ikke med Dracharts gode vilje; han benytter lejligheden til at give dem en dunderprædiken. Også købmanden selv og hans assistent bliver senere skældt ud fra prædikestolen efter en uoverensstemmelse over uddelingen af proviant. Købmanden Geelmuyden skrev i sin dagbog at Drachard »tog anledning at hegle os igiennem, som Hand og pleyer efter Sædvahne at giøre hver gang det er Hans ugge, men nu Særdeles ved Larmen og Skienden og graave Beskyldninger«. Atter var uvenskabet begrænset til den danske koloni, forholdet til herrnhuterne blev ikke påvirket noget videre. Købmand og assistent var inviteret med til to af de tyske missionærers bryllup og når man ellers i handelen havde behov for ekstra hjælp, sendte man bud efter »tyskerne«. Uoverensstemmelserne forsvandt helt, efterhånden som de gamle handelsfolk blev udskiftet med nye, mere pietistisk indstillede og von Sylow fik sig eget missionariat i Frederikshåb.

Det ser ud som om at forholdet mellem handel og herrnhutisk mission var stort set problemfrit i hele perioden, men der er dog en enkelt undtagelse, nemlig den overordnede økonomi. Jacob Severins handelskompagni havde indtil 1749 oktroy på den grønlandske handel, og her var det fastsat, at han alene havde ret til at indhandle grønlandske varer til videre forsendelse til Europa. Den herrnhutiske menighed, der hylkede et princip om så vidt mulig selvforsørgelse for deres mission, havde

gerne set, at de frit kunne handle med f.eks. de hollandske hvalfangere. Alligevel mente Jacob Severin, at herrnhuterne drev sine hvalfangster og indsamlinger så vidt, at det gik ud over handelsens indtægter. Også herrnhuternes persontransport til og fra Europa var i søgelyset; herrnhuterne drog gerne på besøg i andre menigheder i Europa og Nordamerika, deres børn blev sendt til hjemmenigheden for at gå i skole og det var handelen, der bekostede transporten. Det blev derfor vedtaget at herrnhuterne kun havde fri transport på rejser til Grønland, hjemtransport eller besøgsrejser måtte de selv bekoste.

Efter Jacob Severin opgav den grønlandske handel var der ingen større problemer mellem herrnhuterne og det nye Handelskompagni, indtil man sidst i 1760-erne så, at befolkningskoncentrationen omkring de herrnhutiske missioner blev alt for høj. Den herrnhutiske organisation var meget stram og det blev krævet af de vakte grønlandere, at de bosatte sig ved eller i umiddelbar nærhed af missionsstationen. De måtte kunne følge de hyppige samlinger i den herrnhutiske menighed og de måtte vejledes, så de ikke faldt fra deres nyvundne tro. Organisationen indbefattede også et økonomisk fællesskab, hvor vinterforråd osv. blev indsamlet i fællesskab. I de første mange år fungerede det vældig godt, herrnhuterne berømmes for deres gode økonomi, fordi de var i stand til at holde grønlanderne ved deres missioner i arbejde. Selv fra statskirkens kritikere af den herrnhutiske mission hed det, at de herrnhutiske grønlandere var i bedre økonomisk stand

end andre og herrnhuterne derfor var til nytte for landet. Men efterhånden som antallet af grønlandere ved herrnhuternes mission i Godthåb kom op over 400 i antal, begyndte en overbeskatning af de nærliggende fangstområder, der i det lange løb gik ud over fangsten for andre grønlandere i området og dermed over handelskompagniets indhandling. Købmand Niels Egede, Hans Egedes yngste søn, havde tidligt advaret mod denne »sammenhobning« også ved de danske kolonier, men her forsøgte man at løse problemet ved at oprette mindre stationer, de såkaldte annekser, med en dansk eller grønlandsk kateket på stedet. Dette var umuligt for herrnhuterne, da det ville ødelægge det tætte samarbejde mellem missionærerne på deres missionsstationer, deres eneste udvej var at oprette helt nye missionariater, som de da også gjorde i 1773. Men det var tydeligt, at Neu-Herrnhut havde nået sit mætningspunkt, den voksede ikke mere, og en vækkelse først i 1770-erne gav først og fremmest tilvækst til statskirkens nye anneksmisioner i Godthåbsområdet. Derimod blev herrnhuternes nye mission i Lichtenau med tiden deres største på Grønland, trods det nystiftede Kgl. Grønlandske Handels åbenlyse modvilje mod nyoprettelsen, der gjorde, at den ikke fik tilsejlet forsyninger i de første år.

Også internt i de to missioner kunne der forekomme problemer og uoverensstemmelser. Både indbyrdes blandt de i Grønland og mellem dem og deres overordnede i København og Herrnhut. Hos herrnhuterne havde en del af problemerne samme karakter som mellem

statskirken og handelen; gemytternes uoverensstemmelse i et meget lille samfund. Herrnhuterne delte missionsarbejdet mellem sig, så et par af de med længst erfaring på Grønland var de egentlige missionærer. Disse var som regel præsteviet under et besøg i Herrnhut, og de var udpeget til missionens øverste af deres foresatte i Europa. De øvrige deltog også i missionsarbejdet og havde også deres faste erhverv, de var udnævnt til, men udover dette passede de havebrug, jagt og fiskeri. Der var undertiden visitation i de grønlandske menigheder af en af herrnhuternes ledere og gennem dem og de mange besøg i Europa samt ikke mindst via herrnhuternes store korrespondance nåede intern kritik nemt frem til herrnhuternes ledere i Europa. Således måtte missionens leder i Godthåb, Friedrich Böhnich, i 1747 høre fra en af den herrnhutiske menigheds øverste ledere, von Wattenwille, at han var »en lille smule stridslysten og herskesyg«. Kritikken kom sandsynligvis fra en af de andre missionærer, der netop havde været på besøg i Europa. Denne fremhæver nemlig året efter i et brev til samme Wattenwille, at alle har levet godt sammen det seneste år, også familien Böhnich. Et andet hyppigt klagemål var over personlig småhandel, for herrnhuterne var ulønnede og det var fristende at tjene lidt, f.eks. på indsamling af edderdun. Men de, der ikke havde tid til indsamling, klagede så over de andre og man blev derfor pålagt fra Europa at holde op med handel for egen vindings skyld. Efterhånden kunne kritikken fra Europa blive ganske skarp i tonen, for den

første begejstring over missionsarbejdet var ovre og missionærerne fik en mere magelig indstilling til missionsarbejdet. Man gik mere op i bordets glæder, enkelte drak for meget og der blev færre længere togter for at opsøge endnu ikke vakte grønlændere og undertiden kunne de europæiske kvinder prøve at forhindre en planlagt tur, fordi de ville ikke have at deres mænd deltog i noget så farligt. En speciel kraftig kritik blev rettet mod kvinderne af en tidligere missionær efter et besøg. Han havde fundet at de europæiske kvinder var ud over alle grænser magelige og at de lod sig opvarte af de grønlandske kvinder i en grad, der kunne måle sig med adelen.

Uoverensstemmelserne internt i statskirkens mission var begrænsede. Missionærerne boede spredt og så sjældent hinanden. Helt problemfrit havde man det naturligvis ikke, der kunne opstå problemer når en missionær ikke fulgte den en gang givne konfessionelle linie, som Drachart i Godthåb, eller når en missionær eller kateket var uegnet til sit arbejde af den ene eller anden grund. Men som oftest var den slags en sag for missionskollegiet, ikke for en eventuel nabopræst. Man måtte naturligvis indberette sagen, men ellers intet foretage sig, før der kom ordre fra København. Et enkelt eksempel viser ganske godt hvor langt der ind imellem kunne være mellem København og Grønland. Det var almindeligt at en ældre og dygtig dansk kateket overtog arbejdet ved missionen, når der af en eller anden grund manglede en missionær. Det skete bl. a. i 1763 i Jacobshavn, hvor kateket Jacob Poulsen Møller passede missionen indtil

næste missionær ankom året efter. Men trods Møllers lange erfaring i Grønland tålte han ikke det nye ansvar; han blev lettere sindsforvirret. Da den nye missionær, Jørgen Sverdrup, ankom, havde Møller opslået sig som profet for Grønlænderne og prædikede bl. a. polygami for dem. Et samråd mellem købmænd, missionær og kateketer fra de nærmeste kolonier var enige om, at Møller måtte hjemsendes, men han blev i Grønland yderligere 10 år og blev først derefter hjemkaldt. Så blev han atter sendt til Grønland, men da han stadig dyrkede »sværmerier« sendte man ham hjem igen i 1781. Allerede året efter er han atter på vej til Grønland, men når ikke frem, idet skibet forliser undervejs. Trods der her var enighed mellem handel og mission om at J. P. Møller var uegnet, trængte synspunktet ikke igennem til København. Det virker som om man slet ikke forstod at Møller var til besvær, ja måske direkte til skade for missionen hviket kun kan skyldes at man i København havde et ringe og måske forældet kendskab til forholdene i Grønland, samtidig med at man fastholdt at have den øverste myndighed i alle sager.

Grønlænderne, om hvem det hele i sidste instans drejede sig, hvad enten det nu var spæk eller sjæle man gik efter, havde som regel også deres mening om, hvad der foregik, enten ud fra den missionsform de havde valgt at knytte sig til, eller i opposition til hele koloniseringen, som i tilfældet med grønlænderen, der foreslog at sende missionærer til Danmark for at lære folk dér at opføre sig ordentligt. Kritikken var i det tilfælde hovedsageligt vendt mod han-

delen, men også missionen blev undertiden mødt med skepsis. I Statskirkens mission optog man i de første år kostelever i kolonihusholdningen, men ikke altid med forældrenes accept. Missionen fik derfor det rygte, at den stjal børn – og noget kunne der være om snakken – f.eks. ser man af købmand Geelmuydens dagbog at de to præster ved Godthåb låste en ung mand inde »for at see om de med det goede kunde Tvinge Ham til at blive på Collonien«. Ikke mærkeligt at grønlænderne i nærheden af kolonien få dage senere fortæller købmanden, at de vil væk, inden missionærerne tog deres børn. Også de såkaldte blandingsægteskaber, mellem en af kolonimandskabet og en grønlandsk kvinde, var ildeset i begyndelsen, ikke mindst blandt unge grønlandske mænd. I 1750-erne gjorde to præster i Diskobugten opmærksom på de blandede ægteskabers uheldige indvirkning på de unge grønlændere. De unge kvinder forlod deres tidligere levevis i håb om at kunne gifte sig med en handelsbetjent, medens de unge mænd opfattede handelsmændene som sejrende konkurrenter og de kunne derfor i frustration vende både handel og mission ryggen – det har aldrig været populært at komme og tage de andres piger.

Blandt de herrnhutiske grønlændere stod sagen noget anderledes, her krævedes en streng disciplin som gjorde, at grønlænderne enten måtte indordne sig under reglerne eller forlade stedet igen – det ses i kirkebøgerne, at det skete, at grønlænderne fandt herrnhuternes disciplin så vanskelig, at de forlod stedet igen, selv om de var blevet døbt. Enkel-

te blev også direkte bortvist, for bortvisning var det herrnhutiske samfunds strengeste straf. Naturligvis lod grønlændernes egne skikke sig ikke helt kue, selv om det fra herrnhutisk side blev betragtet som hedenskab også f.eks. at spille bold. Da en mand dør under et boldspil, fremhæves det af herrnhuternes kronikør, David Cranz, at sådan kan det gå, når man ikke lytter til sine lærere. Grønlandske skikke og traditioner var under kraftig mistanke i herrnhuternes mission, men når blot man sørgede for at have grønlændernes fulde fortrolighed så intet foregik bag missionærens ryg, så kunne de med tiden udryddes, mente de herrnhutiske missionærer. Hele organisationen byggede netop på at meget foregik i fællesskab og de mange møder, forsamlinger og samtaler i små og store grupper var med til at skabe en stram indre kontrol, men måske også en større samhørighed.

Statskirkens missionærer var en broget flok og der var lige så mange syn på grønlændernes traditioner og skikke som der var missionærer. Den ortodokse von Sylow var nok den strengeste og H. C. Glahn, der ellers var så skarp i synet på herrnhuterne, var den mildeste. Den grønlandske religion samt skikke, som man mente stred mod kristen etik, blev dog enstemmigt fordømt, som f.eks. lampeslukningslegen, det kaldtes en afskyelig horeleg, men som egentlig var en form for sikring af frugtbarheden på en boplads. Den strenge von Sylow fordømte, som herrnhuterne, skikke der kan betragtes som ren leg, medens den milde Glahn forsvarede de fleste grønlandske skikke, ikke mindst ud fra den

betragtning at missionærerne som regel intet havde at sætte i stedet for. Som det fremgår findes der, af naturlige årsager, meget få direkte udsagn fra grønlænderne selv, det meste af grønlændernes reaktion viser sig indirekte, som f. eks. at de atter forlader en mission. For grønlænderne var der reelt ikke nogen medindflydelse over deres lands skæbne; de kunne muligvis vælge om de ville tilslutte sig en mission og i givet fald hvilken, men om de ønskede de to missioner og handelens tilstedeværelse i Grønland i det hele taget, blev de aldrig spurgt om. Deres kritik af handel og af mission står derfor igen som kommentarer til en udvikling mere end som en egentlig deltagelse.

Umiddelbart ser det ud til, at det var statskirkens mission, der havde de største problemer i deres forhold til andre, dels på grund af de lange kommandoveje til missionskollegiet og handelskompagniet i København, dels ud fra det nødtvungne og ofte besværlige samliv og samarbejde med handelen. Det er svært at se om det havde en egentlig indflydelse på deres resultater, men det fremgår tydeligt at datidens missionærer selv opfattede det sådan. Herrnhuterne kunne have mindre kontroverser indbyrdes og med deres naboer, men den værste kritik af dem nåede dem kun indirekte, og de var sjældent involveret i egentlige personstridigheder såvel indad som udad til. Når deres mission stagnerede i Godthåbsområdet, skyldes det primært at de ikke havde formået at tilpasse sig den væsentligste faktor for det grønlandske samfund; den nøje sammenhæng mellem befolkningens stør-

relse på de enkelte bosiddelser og sammes fangstgrundlag.

Dagbøger og lign. fra Grønland i perioden 1740-1775:

- Cranz, David: Den gamle og den nye Brødre-Historie eller Det evangeliske Brødre-Unitets korte Historie i de ældre tider og i Særdeleshed udi nærværende århundrede (oversat fra tysk). Kbh. 1772.
- Dalager, Lars: Grønlandske relationer indeholdende grønlændernes liv og levnet. Ved Louis Bobé. Udgivet af Det grøn. Selskab, 1915.
- Egede, Niels: Beskrivelse over Grønland, udg. ved H. Ostermann. Medd. om Grøn. 120. Kbh. 1939.
- Egede, Poul: Efterretninger om Grønland, uddragne af en journal holden fra 1721 til 1788. Udg. ved Mads Lidegaard. Det grøn. Selskabs Skrifter XXIX. Kbh. 1988.
- Glahn, H. C.: Anmærkninger over de tre første bøger af Hr. David Cranzes Historie om Grønland. Kbh. 1771.
- Glahn, H. C.: Indberetninger fra Grønland. Udg. ved H. Ostermann og T. Glahn. Glahn-Samfundet II 1925-1933, p. 105.
- Glahn, H. C.: Missionær i Grønland Henric Christopher Glahns Dagbøger for Aarene 1763-68. Udg. ved H. Ostermann. Det grøn. Selskabs Skrifter IV. Kbh. 1921.
- Müller, Karl: 200 Jahre Brüder Mission. 1. band. Herrnhut 1931.
- Ostermann, H.: Dagbøger av Nordmenn på Grønland før 1814, no. I. Norges Svalbard og Ishavs Undersøgelser. Oslo 1935.
- Spangenberg, A. G.: Om de Evangeliske Brødres Arbejde iblandt Hedningerne. Oversat af R. Lassen. Odense 1784.
- Thorballesen, E.: Beskrivelse over missionen på Grønland. Udg. ved Louis Bobé. Det grøn. Selskabs Skrifter I. Kbh. 1914.
- Walløe, P. O.: Dagbøger fra hans Reiser i Grønland 1739-1753. Udg. ved Louis Bobé. Det grøn. Selskabs Skrifter V. Kbh. 1929
- Disse dagbøger indholder mange oplysninger om livet i de grønlandske kolonier, også om konflikterne. Udover dem findes der meget materiale i Missionskollegiets arkiv og i kirkebøger fra Grønland på landsarkivet for Sjælland. Det bør nok tilføjes, at de herrnhutiske missionærers mere private korrespondance kun findes i Herrnhut i det tidligere Østtyskland; her kan være meget mere materiale om herrnhuternes dagligliv i Grønland.